

Forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer – bergverksindustriens og bergindustrien sektoransvar

Av Kristine Johansen

Kristine Johansen er rådgiver hos Riksantikvaren

Innlegg på seminar 7. mars 2002

Dagens tema er mye knyttet opp mot forurensing i vann som et resultat av aktivitet knyttet til bergverksindustri og bergindustri. Hovedvekten i foredraget er lagt på et overordnet nivå relatert til sektoren og ikke til enkelte problemstillinger som forurensing som et resultat av en næringsvirksomhet.

Kulturminneforvaltningen er opp-tatt av sektorsamarbeid som et viktig element i miljøforvaltningen. Dette har også blitt nedfelt i formelle dokumenter - alle departementer skal bl.a. utarbeide Miljøhandlingsplaner for sine sektorer. Nærings- og handelsdepartementet har en slik plan – i kap. 5.3 er forholdet til kulturminner og kulturmiljøer omtalt.

Kulturminneforvaltningen samarbeider derfor med en rad ulike sektorer der målet er å få:

- sektoren til å ta ansvar for egne kulturminner og kulturmiljøer
- sektoren må styre sin virksomhet slik at konflikt med kulturminner og kulturmiljøer unngås.

Et ekstra moment er:

- kulturminner og kulturmiljøer kan representere potensial for verdiskaping og næringsutvikling. Dette må skje på kulturminnenes og kulturmiljøenes premisser

Det er de første punktene som er hovedtema i dag – og som er en utfordring både for næringene og for kulturminneforvaltningen.

Sektoren må ta ansvar for egne kulturminner og kulturmiljøer

Bergverksindustrien i Norge har en egen og spennende historie som har etterlatt seg en mengde kulturminner og kulturmiljøer. Kjente eksempler er Røros og Kongsberg, men det fins også mange andre mindre kjente kulturminner og kulturmiljøer fra denne næringen. Felles for de fleste er at kulturmiljøet – som vi definerer til å være flere kulturminner som inngår som en del av en større helhet eller sammenheng – det kan være funksjonelt eller geografisk eller begge deler - inneholder mange forskjellige elementer. Det

kan være for eksempel bygninger, avfallshauger eller veier. Noen er lette å se, andre kan det være vanskeligere å få øye på om man ikke har et trenet øye.

Bergindustrien har en lang historie i Norge. Alt fra de eldste tider har det vært steinbrudd. Enklere teknologi og metode enn hva dagens næring benytter, men ikke desto mindre var også menneskene som levde her for flere tusen år siden dyktige til å finne fram til de gode kildene for råstoff til det de trengte; redskaper av stein. Ett av de eldste steinbruddene i Norge er på Hespriholmen i Bømlo der det ble tatt ut grønnstein til produksjon av steinøkser. Fra en senere periode kan nevnes klebersteinbrudd der råstoff til gryter ble tatt ut for et par tusen år siden – siden ble dette et ettertraktet råmateriale ved bygging av kirker – og i dag er det ettertraktet fordi man ønsker å bruke det samme materiale av så god kvalitet som mulig når man restaurerer eller gjenoppbygger disse kirkene. Kulturminnesektoren har et særskilt ansvar for å ta vare på disse kulturminnene jf. kulturminneloven.

Men også fra tiden litt nærmere vår egen er det kulturminner som det kanskje er verdt å ta vare på for sektoren selv nettopp for å ta vare på sin egen historie – og sin egen identitet som næringsvei. Dette ansvaret påhviler altså sektoren selv. Det er ikke noe man kan overlate til kulturminnesektoren. Noe skjer allerede, jf. NHD sin miljøhandlingsplan.

Sektoren må styre sin virksomhet slik at konflikt med kulturminner og kulturmiljøer unngås

Som en generell merknad kan man si

at det fins mange kulturminner og kulturmiljøer i Norge. Landet har en 12000 år lang historie – mer enn 400 generasjoner – der mennesker har etterlatt seg spor fra ulike aktiviteter. Kulturminner defineres som *....alle spor etter menneskers virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro og tradisjon til.* I den sistnevnte kategori vil naturlig nok landskap være viktig. Eksempel på dette kan lett hentes fra den samiske kulturverden der mye av deres tradisjoner er relatert til nettopp landskapsformer.

Dette innebærer at mange som starter en eller annen form for aktivitet/næringsvirksomhet som medfører inngrep i vårt fysiske miljø, vil kunne komme i kontakt med kulturminner/kulturmiljøer.

Verdi i relasjon til kulturminner og kulturmiljøer er et viktig tema. Vi tar vare på kulturminner fordi de gir oss kunnskap og opplevelse og også kan ha verdi som bruksressurser. Men det er ikke et enkelt tema i den forstand at det lett kan settes verdi på et kulturminne – om det er svært verdifullt eller bare litt verdifullt eller kanskje til og med lite verdifullt. Det fins heller ingen liste som viser prioriterte kulturminner og kulturmiljø fra nr. 1 og nedover. Verdien av et kulturminne kan også endres over tid, avhengig ikke minst av den kunnskap om vår fortid som vi har på et bestemt tidspunkt.

Den mest vanlige situasjonen man vurderer verdien av et kulturminne i, er i forbindelse med at noen ønsker å sette i gang et tiltak som er i konflikt med et kulturminne eller kulturmiljø.

I slike situasjoner vurderer man nettopp tiltaket og dets verdi (økonomi, samfunnsnytte etc.) opp mot kulturminnet/kulturmiljøet, den kunnskapsverdi det har, den opplevelsverdi det har og også evt. bruksverdi det har. Viktig for den enkelte tiltaks-haver/næring/sector er det imidlertid at når man planlegger et tiltak, bør man arbeide for at konfliktene med kulturminner og kulturmiljøer uteblir eller blir minst mulig, at det nye elementet som skal tilføres våre omgivelser blir til minst mulig skade også for kulturminner og kulturmiljøer.

Eksempel på tiltak: Fonndalen i Meløy kommune i Nordland. Utvidelse av eksisterende steinbrudd, fredet gård-sanlegg, landskapsinngrep, slamavsetning i fjord, støvproblematikk

En utfordring til bergindustri og bergverksindustri - tenk på hvordan landskap og aktivitet formes slik at man bidrar til en miljøvennlig næring - og en kulturminnevennlig næring.

Kulturminner og kulturmiljøer kan representere et potensiale for verdiskaping og næringsutvikling. Dette må skje på kulturminnenes og kulturmiljøenes premisser

Kulturminneforvaltningen ønsker at kulturarven blir tatt vare på på best mulig måte. En måte kan da være at gamle produksjonsanlegg, produksjonsformer og teknikker fortsetter å være i bruk.

For bergverksindustrien er det kanskje mer relevant å snakke om

utvikling av produksjonsmetoder som innebærer mindre forurensning enn å snakke om produksjon ved bruk av de gamle metodene.

Det er det vel også for bergindustrien, men samtidig har kanskje de et marked for produkter som har en kulturhistorisk forankring, bl.a. i forbindelse med bygningsbevaring.

Når det gjelder i områder der det har vært bergverksindustrien, skjer det en god del næringsutvikling knyttet til reiseliv. Eksempler her er naturlig nok igjen Røros, Kongsberg eller Follidal gruver.

Kulturminneforvaltningen er opp-tatt av at kulturminner og kulturmiljøer blir brukt, men det er viktig at de ikke blir forbrukt. Bruken av kulturminnene og kulturmiljøene må derfor skje på kulturminnets/kulturmiljøets premisser. Dersom kulturminnet en dag er så nedslitt eller så ugjenkjennelig eller til og med borte, er det av liten verdi som opplevelse i reiselivssammenheng.

Avslutning

Innlegget har hatt fokus på hva sektorene bergindustri og bergverksindustri har for ansvar selv over egne kulturminner og kulturmiljøer og hvilket ansvar de har for å ha en virksomhetsstyring der kulturminner og kulturmiljøer blir tatt hensyn til.

Det kanskje største konfliktpotensiale i framtida i forhold til kulturminneforvaltningen ligger da også i etablering av ny virksomhet der store landskaps- og arealinngrep kan medføre at kulturminner og kulturmiljøer for alltid går tapt. Kunnskapsverdier som disse kultur-

minnene inneholder kan sikres, men de kan aldri gjenskapes i sin opprinnelige form. De er tross alt en ikke-fornybar ressurs de også.

Samtidig er det kulturminner som bidrar til forurensning – og også alvorlig forurensing. Kulturminneforvaltningen er en del av miljøforvaltningen og har som overordnet målsetting å bidra til en bærekraftig utvikling og et miljøvennlig samfunn. Også kulturminneforvaltningen ønsker så forurensningsfrie omgivelser som mulig. Men samtidig er det også en nasjonal målsetting at vår kulturarv

skal tas vare på. I enkelte situasjoner kan dette medføre konflikt – og det har det allerede gjort, og det vil etter all sannsynlighet komme nye konflikter. Jeg har ingen løsning på de kommende konfliktene i dag. Men jeg tror at det viktigste uansett er en dialog mellom alle parter der ønsket om å finne en løsning er det overordnede målet. Samtidig må vi også se i øynene at vi forholder oss til en situasjon som er i dag - men framtida kan bringe ny kunnskap som kan gi bedre løsninger på det som i dag synes uløselig.